

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land.

Aantekeningen over Heerlen

uit de jaren 1542-'89

(Vervolg)

De volgende feiten, vermeld door Vygen, hebben betrekking op de Tachtigjarige oorlog.

Deze lijst van oorlogslasten is blijkbaar niet volledig. Zo had Heerlen in 1568, het eerste jaar van de 80-jarige oorlog, te lijden van inkwartiering en brandschatting door de troepen van Willem van Oranje, die zijn hoofdkwartier in het kasteel van Wittem had en de abdij van Rolduc liet plat branden. In 1572 lag het leger van Alva in onze streken, terwijl in 1574 Heerlen inkwartiering en plundering afkocht van Lodewijk van Nassau, die, voor dat hij naar de Mokerhei trok, met zijn leger in het land van Valkenburg lag en het leegplunderde.

12. Voer het jaer 77, eyn groete mennycht van Spaenjerden ut Selant opquamen dyeman nompt dye moetwylchen tegen onsseren konnync, ende lagen langen tyt thot Herlen, dye welcke synt belettert duerch Scholtys en de gerycht ynder gansser banck Herloe, soe wael op dye leen gueder als op dye laet gueden; ynsgeelyck by hoender op tuych dye waegens geordenert dye sy leverden thot Mersen sonder innych wederreet van emanden, dye lenguederen gelijk dye laetguederen.

13. Daer nae als dye vuerschr. Spanjerden eyn dach twee of dry vertroeccken synt gewest, synt tweey fannen weder tzoey ruyg gekoemen; hefft men myt dem beletten gedaen wye vuerschr ende by optuch insgelycken myt dem waegens.

De feiten onder 12 en 13 hadden plaats in 1576 en 1577 en staan in verband met de muiten der Spaanse troepen na de dood van de landvoogd Requesens, die op 5 Maart 1576 overleed. Een deel van het leger lag toen in Zeeland, waar het een bravourstuk geleverd had door een zee-arm, de Zijpe, te doorwaden en Zierikzee te veroveren. Na de dood van Requesens sloegen de soldaten aan het muiten en verlieten hun garnizoenen in Zeeland. Valdez bracht een deel van het leger weer tot gehoorzaamheid. Het werd in het Land van Overmaas ingekwartierd in afwachting van de uitbetaling der achterstallige soldij. Toen ze wegtrokken (by hoender op

tuych = bij hun optocht), moest Heerlen wagens leveren voor het vervoer van de bagage tot Meerssen.

Een paar dagen later keerden 2 vendels terug. Een fanne (het Duitse Fähnlein) of vendel is een compagnie voetvolk van 3 à 400 man sterk.

14. Graf Jacop van Hannebael haet twey mael myt synen duytsen redement tot Herlen langen tyt gelegen; hefft Scholtis ende gerycht dye belettert duerch dye gansse banck Herloe soe wael op dye leen gueden als laet gueden, wye ynsgelycken dye waegens by op tuech geordenert op dye vuerschr. guederen.

Graaf Jacob Hannibal Altemps was de overste der Duitse ruitery, die in 1579 in onze streken was. Hij veroverde Weert en Kerpen en nam deel aan de belegering en inname van Maastricht in 1579.

15. Rytmaster Schynck myt syner fannen daer onder dat der Duybenack, der her van Kyteles ende vyl andere van aedel behorten, dye wylcke haven ouch eyne lange tyt thot Herlen gelegen; synt belet van Schotis ende gerycht dat se dye lennen ende laeten haven gelyck onder halden. Insgelycken by op tueg heft men ouch dye waegens gestelt wye vuerschr.

Ritmeester Christoffel Schenck van Tautenburg lag met zijn ruiters in het Land van Valkenburg van begin april tot half juli in het jaar 1575. De soldaten zouden afgedankt worden, maar ze moesten eerst hun achterstallige soldij ontvangen hebben, anders sloegen ze aan het muiten. In 1575 was Schenck in Spaanse dienst, in 1579 in dienst der opstandigen tegen Spanje. Een naam- en tijdgenoot van Christoffel was de beruchte Maarten Schenck van Nideggen, die eveneens een leger te koop had en op eigen gelegenheid oorlog voerde. Hij verdronk in 1584 bij een mislukte poging om Nijmegen in te nemen.

16. Daernach yst koemen tot Herlen lyggen eyn reytmeyster myt seyner fauren genempt Aedam van Erff dye wylcke haet eynen langen tzyt tot Herlen gelegen; hefft Scholtis ende gerycht dye gansse fanne duerch dye gansse banck belettert soe wal op dye leen hoeffen als op dye laet gueden, ynsgelycken by op tueg ende andersyns dye waegens ut doen stellen op dye vuerschr. gueden.

17. By oerdenong als dye fremd natie soldt ut dem landttrecken waes op ons banck Herloe geordenert xxij waegens dat wylcke quot onsser banck; synt dye wegens gestelt yn onser banck op dye lennen en laeten gelyck, half ende half.

Na de plundering van Aalst, Maastricht en Antwerpen sloten de 17 Nederlandse gewesten bij de Pacificatie van Gent zich aaneen met het doel de verdrijving der Spaanse troepen. De opvolger van Requesens als landvoogd, Don Juan, moest om erkend te worden bij het Eeuwig Edict aanvaarden, dat hij de vreemde troepen uit het land zou verwijderen. Binnen 40 dagen zouden zij het land verlaten. Zij gingen via Maastricht naar Luxemburg, dat niet tot de Nederlanden behoorde. Het was bij deze gelegenheid „als die frimd nation” uit het land trok, dat Heerlen 22 wagens moest leveren, zijnde het aandeel (het quot-quot) van de bank in de krijgslasten van het Land van Valkenburg.

18. Mer dye van Herlen synt belayst woerden iiij of vyf maelen waegens ut te stellen oem ynnych victualien voer Antwerpen ynt legger myt confov

te leveren gelyck andere; ende dye waegens synt geordenert van Scholtis ende gerycht soe wael op dye leenguederen als op dye laet guederen.

Deze levering van wagens om enige levensmiddelen (ynnych victualien) naar het leger voor Antwerpen te brengen moet plaats gehad hebben in 1579, toen Parma voor de inneming van Maastricht een schijnaanval op Antwerpen deed of tijdens het beleg van die stad in 1585. Er werd een convooi samengesteld met de andere wagens uit het Land van Valkenburg.

19. Dat Mondericon redement hefft twey mael thot Herlen gelegen; yst op dye ganse banck belettert op dye lennen als op dye laeten duerch Scholtis ende gerycht ende ouch by op toch dye waegens gelyck gestalt.

Christobal de Mondragon is een beroemd krijgsoverste (dapper en humaan) in dienst van Philips II. Hij kwam hier met Alva in 1567 en bleef er tot zijn dood in 1595. Hij werd 92 jaar oud. Zijn troepen lagen voor en na het beleg en de inneming van Maastricht in 1579 in Zuid-Limburg. Tijdens het beleg had hij het bevel over de troepen voor Wijk.

20. Es synt ouch twey welse fannen tot Heerlen aengekoemmen nemlych hoepman Hauwe ende Schoe dye wylche ouch eyne lange tyt tot Herlen gelegen; edoch kortlych hopman Hauwe nae Hertzichenradt getoegen; synt belettert duerch Scholtis ende gerycht op dye ganse banck Herloe soe wael op dye lennen alsop dye laeten; insgelyck het ut stellen der waegens.

Waalse vendels hebben in Zuid-Limburg gelegen na de inname van Maastricht, waar ze wachtten op uitbetaling der soldij om ontslagen te worden. Herzogenrath behoorde ook tot de Nederlanden.

De genoemde hoplieden zijn mij niet nader bekend.

21. Hopman Stoer yst ouch tot Herlen aengekoemmen myt eyn sterker waipenknecht ende aldaer eyn tyt gelegen; yst belettert van Scholtis ende gerycht op dye ganse banck soe wael op dye lennen als op dye laeten. Ende dat daer emant waervan den vuersch. dye ym of synen knechten niet enoch oever dye maet en deden, halde sy koe verken en scap, sloegent doet ende saltent, voertent myt nae Mastrycht. Scholtis ende gerycht bye op tueb ordenerden hoen soe vyl wagens als sy moesten hebben; faljerden eynen waegen sloegen etzlyche naeber en halffen ynt yser, voertten sy gefangen bynnen Mastrycht daer Peter Van den Hoef als bruechmeyster hen ontlastet.

Een zekere hopman Stoer, blijkbaar behorende tot het garnizoen van Maastricht, heeft een tijdlang in Heerlen gelegen. Onder zijn mannen was een sterke wapenknecht. Een wapenknecht (schildknaap) was de wapendrager. Oorspronkelijk had ieder haakschutter een wapenknecht, later was er een wapenknecht op 3 soldaten. Wat verder vermeld wordt is een staaltje van wijze, waarop de soldaten tegen dorpsbewoners optraden. En als er iemand was van de leen- of laathouders, die de hopman (ym) of zijn knechten niet meer gaven dan was voorgeschreven (niet enoch over dye maet en deden), dan haalden ze koe, varken of schaaap, sloegen het dood, zoutten het in en voerden het mee naar Maastricht. Bij hun vertruck stelde het Bankbestuur de nodige wagens ter beschikking. Ontbrak een wagen of voldeed hij niet, dan

sloegen ze ettelijke buren en halfens (grote boeren) in het ijzer en voerden hen gevankelijk naar Maastricht, waar Peter Van den Hoef, de breukenmeester (de ontvanger der breuken-boeten) hun vrij kocht.

22. Darnach synt thot Herlen aen gekoemen den 19 Januari 84 twey fenle spanse soldaeten, nemlych kappeteyns Tarydas ende Olifares dye wylche synt belet duerch Scoltis ende gerycht; haeven eyne geruymen tzyt daer gelegen, von was der banck Herlen myt den lennen der selver banck op erlacht waer. Dye selfyche te onderhouden yst twey deylich gemaect, also dat half op dye lennen ende dye ander helfft op dye laeten, ynsghelijken myt het ut stellen der wagens, by op tuech.

In 1583 en volgende jaren lag het krijgstoneel in Brabant en Vlaanderen. Gedurende de wintermaanden werden de soldaten elders ingekwartierd. Daarvan kregen de Landen van Overmaas hun deel. In 1584 kreeg de Hoofdbank van Heerlen twee vendels te onderhouden, die er een geruime tijd gelegen hebben. Van wat de bank met de lenen van de bank opgelegd was, nl. de troepen (de selfyge) te onderhouden, is tweedelig gemaakt, de ene helft voor de lenen en de andere voor de laten.

23. Int jaer 85 haet Pradyls gelegen tot Amstenradt ende Bruynsheym; haven dye laeten en dye lennen eynder hommen op erlachten quot daer gestalt; ende dye banck Herlen yst by op tueg beswert myt twee waegens, yst belettert eyne op dye lennen der andere op dye laeten.

Overste Pradyls had zijn kwartier in Amsterrade en Brunssum, maar de troepen waren verspreid over het Land van Valkenburg, zodat Heerlen ook zijn aandeel (quot) kreeg in de lasten.

24. Kappeteyn Dego de Vergas yst tot Herlen aen gekoemen den 25 November 86 ende by op tuech synt dye waegens belettert duerch Scholtis ende gerycht op dye lennen als op dye laeten.

25. Insgelyck ynt jaer 87 by tyde Doon Octavio.

Don Octavio de Gonzaga was een voornaam legeraanvoerder van Parma.

26. Insgelyken ynt jaer 88 by tyde Mosuer Dragon.

„Mosuer Dragon” is ongetwijfeld de onder 19 genoemde krijgsoverste Mondragon. Hij werd, nadat hij in 1579 de vesting Limburg had veroverd, gouverneur van de Landen van Overmaas.

27. Insgelyck dye waegens nae Boen duerch beletten Scholtis ende gerycht yst gestalt half op dye lennen half op dye laten.

In 1584 werd de stad Bonn, die Gebhard Truchsess von Waldburg, de Luthers geworden en daarom afgezette aartsbisschop van Keulen, bezet hield, belegerd en ingenomen met de hulp van troepen van Parma, die het krijgsmateriaal uit de Nederlanden ontvingen.

28. Insgelyken met dye waegens ut te stellen nae Wachtendong, utgesheyden schuytper; hant lennen ende laeten gelycken last gedraegen.

Wachtendonk ligt ten oosten van Veulo in het vroegere Opper-Gelder. Bij welke gelegenheid wagens voor vervoer naar die plaats geleverd moesten worden, kan ik niet achterhalen. Het schuitpaard, waarvoor lenen en laten gelijke lasten droegen, wijst op vervoer te water.

Dye 28 artykelen vuerscreven heft Peter Vygen der aelde myt eychener hant gescreven ende blyft aldaer by voer dye rechtferdiche waarheyt.

Zoals reeds opgemerkt, geeft deze opsomming geen volledig beeld van de krijgslasten, die onze streken destijds te dragen hadden. Met recht klaagden de Staten van het Land van Valkenburg, dat zij waren „sedert den jaere LXVIII 1568) tot neesstaende gepileyrt, gebrandt ende geheel uytgeteyrt geweest, nyt alleyne by het volck van den Pryn van Orangien ende van Grave Lodewyck, zynen broeder, maer oyck by het eygen volck van Zynder Majesteit”.

Vijgen heeft slechts een aantal gevallen aangehaald om aan te tonen, hoe de verdeling der lasten plaats had — steeds geschiedde dit volgens oude gewoonte en daar stond men op —, vandaar de eentonige herhaling van de gelijke verdeling der lasten over leen- en laatgoederen. Wie geen onroerende goederen bezat werd niet aangeslagen in de lasten.

J. J. JONGEN

Het goed DOUVENRADE ONDER HEERLEN

AAN het eind van de met beuken en eiken beplante laan, ten noorden van de grote weg tussen Heerlen en Kunrade, ligt in het open veld de hoeve DOUVENRADE. Deze hoeve en het in de nabijheid daarvan gelegen woonhuis, dat in de 19e eeuw werd herbouwd, maken thans deel uit van het landgoed TERWORM.

Minder bekend is, dat ten noorden van genoemde hoeve eertijds een met grachten omgeven adellijk huis heeft gestaan. Dit huis, dat einde van de 18e eeuw nog bestond, is thans, evenals de daarbij behoord hebbende kleine boerderij, geheel verdwenen.

Tussen de bestaande boerderij en het adellijk huis heeft nog een kleine boerderij gelegen, die omstreeks 1870 gedeeltelijk is afgebrand en vervangen door het hierboven genoemde woonhuis.

Omtrent de oorsprong van de naam Douvenrade is niets naders bekend. Alleen de uitgang „rade” duidt op een ontginning ter plaatse.

In de 18e eeuw komt de bestaande boerderij voor onder de naam „Overste Douvenraat”; de kleine boerderij wordt, wyl deze tussen de eerstgenoemde en het adellijk huis was gelegen, het „middelste Douvenraat” genoemd. Terwijl van het adellijk huis reeds in de 14e eeuw gewag wordt gemaakt, komt het Overste Douvenraat eerst in de 17e eeuw voor.

Deze boerderij is na een in 1779 plaats gehad hebbende brand opnieuw

opgetrokken. Uit de ankerijzers blijkt, dat het woonhuis in 1782 en de stallen aan de oostzijde in 1792 zijn herbouwd. Boven de poort aan de westzijde, tussen schuur en stallen, zijn de ankerijzers 1775 aangebracht. Hieruit blijkt, wanneer althans bij de plaatsing geen vergissing is begaan — hetgeen echter voor onwaarschijnlijk moet worden gehouden — dat het poortgebouw kort vóór de brand is opgetrokken en de voorgevel overeind is blijven staan. Eigenaardig is, dat de opstallen van de boerderij niet om een afgesloten binnenplaats zijn gelegen, zoals dit eertijds uit veiligheidsoverwegingen bij de meeste zuidlimburgse hoeven het geval was. Het is echter waarschijnlijk, dat ook de hoeve Douvenraad oorspronkelijk een afgesloten erf is geweest en dat de opstallen na de brand slechts gedeeltelijk zijn herbouwd. De poort had immers geen reden van bestaan, wanneer het erf aan een zijde vrij toegankelijk was.

Het oostelijk deel van het bestaande woonhuis, waar zich de opkamer en kelder bevinden, is naar alle waarschijnlijkheid eveneens bij de brand gedeeltelijk gespaard gebleven. Dit gedeelte is blijkbaar van oudere datum als het in 1782 gebouwde woonhuis, aangezien daarvoor niet hetzelfde bouw materiaal is gebruikt. Het is vermoedelijk het oude woonhuis geweest. Bij de herbouw van het nieuwe huis heeft men, naar het schijnt, dezelfde bouwtrant toegepast.

Het adellijk huis maakte geen deel uit van de tegenwoordige boerderij. De gesteldheid van het terrein ten noorden van de boerderij toont aan, dat het huis aldaar moet hebben gelegen, hetgeen overigens ook, wat de vijvers en grachten betreft, blijkt uit de kadastrale toestand van 1840.

Ter verduidelijking van de kadastrale situatie diene, dat het gebouw ten noorden van de boerderij, aangeeft het nog bestaande woonhuis. De boerderij, die deel uitmaakte van het adellijk huis is in 1869 of daaromtrent afgebroken. De op de schets getekende bergplaats is het enige overblijfsel van de binnen de grachten gelegen boerderij van het adellijk huis. Afgezien van enkele ondiepe kuilen, zijn de vijvers en grachten, behorende bij het adellijk huis, geheel verdwenen. Deze moeten hoofdzakelijk door bronnen zijn gevoed, aangezien het huis niet aan stromend water was gelegen. In 1840 bedroeg de wateroppervlakte nog meer dan een kwart hectare.

Opgemerkt zij, dat in de hierna vermelde notariële akte van 1 september 1685 sprake is van de overdracht van „seekeren Hoof”. Aangezien vast staat, dat hiermede het adellijk huis is bedoeld, is het meer dan waarschijnlijk, dat de in de 14e eeuw gebezigde benaming „hoeve” eveneens betrekking heeft op dit huis. Hieruit volgt wederom, dat het adellijk huis reeds destijds moet hebben bestaan en vermoedelijk het eerste bouwwerk is geweest, dat ter plaatse is gesticht.

De geschiedschrijver Chr. QUIX ¹⁾ omschrijft de ligging van Douvenrade, als volgt :

In der Nähe des Schlosses TERWORM. Dieser Hof ist schon lange zersplissen und bestehet jetzt aus einem alten *Schösschen* oder *Höfchen*, welches den Erben der nunmehr im männlichen Stamme ausgestorbenen gräflichen Familie VON BELDERBUSCH gehört. Ferner aus zwei Bauernhäusern und dem schönen Gute DAUVEN-

RODE genaamt des Herrn LINTJENS, Bürgermeister der grossen und volkreichen Gemeide HEERLEN.

Aangezien deze beschrijving dateert uit 1831 moet wel worden aangenomen, dat het huis omstreeks die tijd nog bestond.

In de Franse tijd (einde van de 18e eeuw) wordt Douvenrade met de naam „hameau” (gehucht) aangeduid, waaruit volgt, dat destijds ter plaatse meerdere huizen moeten hebben gelegen.

Van Douvenrade wordt voor de eerste keer melding gemaakt in 1365, in welk jaar Mathias VAN BERENSBERG *) o.a. werd beleend met de hoeve van die naam :

Mathias de Berensberg miles anno dni M.CCCLX quinto (1365) infestitus est . . . de curte Duvereyde cum suis partium, sita in Parochia de Herle ²).

Waar hier sprake is van „curte Duvereyde” (het kleine Dovenrade) moet wel aangenomen worden, dat het huis slechts van geringe omvang is geweest.

Uit een oorkonde van 3 juni 1387 blijkt, dat Godart BUFFEL o.a. Doyvenroide opdraagt aan Friderich, Aartsbisschop van Keulen. De aanhef van deze oorkonde luidt, als volgt :

Ich Godart BUFFEL, Knape, doin kunt allen Luden, dat ich umb sunderlinge Gunst ind Genade, die ich hain zu deme guden sent Petere ind syme Gestichte von Cölne, des Man ich, vur Gifte dis Briefs, ouch was, von deme Hoyve zu Berensbergh mit dryn Hoyven Lands, ind vort von den Hueven zu *Doyvenroide* ind zu Cronendale, mit allen yren zubeueringen, deme erwidigen in Goide vadere, hern Frideriche Ertzbuschoffe zu Colne, Hertzoghen van Westfalen ind van Enger, mynre lieven genedigen Heren, ind syme Gestichte, myn vry, los, ledig eygen Erve ind Gut, mit Namen myn Werehuys zu Berensbergh yme Kirspele Richterich gelegen, mit allen synen Begeiffen, Vestenungen, ind zubeueringen, die nur dar an synt, offte namails dar an gemacht muchten werden, puylichen mit Halm. ind mit Munde, opgedraigen und opgegeiven . . . ³).

MACCO ⁴) meent, dat de families VON BERENSBERG en BUFFEL stamverwant zijn geweest.

Hij zegt hierover het volgende :

Ritter Mathis VON BERENSBERG wurde 1365 von der kurkölnischen Mannkammer zu Heerlen mit Haus und Schloss (domus et castrum) in Berensbergh und den Höfen Fohrenberg, Grüenthal und DAUVENRATH belehnt . . .

Inzwischen war der alte Mathis v. B. 1386 oder 87 gestorben und Mathys v. B. und Goddard BUFFEL, Knappe von Wappen, folgten ihm im Besitz. Goddard BUFFEL, der sich auch BUFFEL VON BERENSBERG nannte, muss wohl stammverwandt gewesen sein, da sein Geschlecht — Buffel von Gusten — gleich wie die Herren

*) Joannes Berensberg, vermoedelijk een zoon van Mathias, was van 1392 tot 1432 abt van Rolduc (Annales Rodenses).

von Berensberg drei Ringe im Wappen führte. Im Jahre 1403 empfangen Mathys v. B., Ritter, und Werner BUFFEL von GUSTEN, Ritter, vom Lehnhof zu Heerlen ihre Anteile.

QUIX ⁵⁾ is dezelfde mening toegedaan, waar hij zegt :

Wahrscheinlich sind die sich nennenden BUFFEL und BUFF eines und desselben Geschlechtes mit denen von Bernsberg.

In 1382 komt Werner BUFFEL voor als man van 12 hunder land gelegen te Kunrade in het kerspel van Herle :

Heer Werner Buffel is man van XIJ bonre lants gelegen kondgenrode inden kirsipel van herle, overmits geret van cortenbach ind juenkere van vierendeele ind jaer ons heren LXXXIJ in Junio soe op dat sie schetvrye blyven wanttman sy te schatten plach. ⁶⁾

Aangezien de hiervoren genoemde Godart BUFFEL in het bezit was van de hoeve Douvenrade, kan aangenomen worden, dat hier sprake is van land, behorende tot deze hoeve.

Goedart van den Haegen ontfinck in den jaer XCIII (1393) overmits Geret van Cortenbach ind Johanne van Wiert eynen cleynen hoff geheyten tot Connincx beente mit synen toebehoiren. Ith. syn hoffken geheeten DOVENRODE met synen toebehoiren ind dese twee gueden heeft hen hertoginne Johanne vereent tot eynen leen ende rechte ende des is syn brieff. ⁷⁾

In deze door de geschiedschrijver HABETS ⁸⁾ aangehaalde tekst komt een hiaat voor. Na de eerste volzin zijn uitgevallen de woorden : „Ith. sijn hoffken geheeten Dovenrode met synen toebehoiren”. De vraag is alleen of dit hoffken inderdaad betrekking heeft op het Douvenrade onder Heerlen, hetgeen voor waarschijnlijk moet worden gehouden, dan wel daarmede is bedoeld het Douvenleen onder Brunssum.

Pastoor MOONEN ⁹⁾ zegt, dat Jan van Weerst de Oude in 1393 getuige was bij de belening van Godard van der Hagen met een hof in de Vrank te Heerlen. Blijkbaar is dit gegeven ontleend aan dezelfde tekst, waarvan hiervoren sprake is. Met de Vrank is waarschijnlijk bedoeld de „cleyne hoff geheeten tot Connincx beente”, niet te vereenzelvigen met het Wickrader stockleen Koningsbeemd (Wijngaardshof). De Vrank is immers bij de Koningsbeemd gelegen.

Tussen de jaren 1419 en 1482 was „Geret van Cortenbach man van den hove zu Dauvenroede”. ¹⁰⁾

J. HABETS zegt, dat „Wijnant van Cortenbach ontfinck opten selven dach (1447) overmitz deselve mannen twee leenen te weten : den hoff tzo kungero (Kunrade) en den hoff zo Doyvenrode. Ye sy gewisse off Doyverode Wicrode sy”. ¹¹⁾

HABETS zegt voorts, dat „Dederik van Hall, Dederiks zoon die hier beleend wordt, was heer. te Douvenrode onder Heerlen” (1537) ¹²⁾.

P. PETERS zegt, dat de familie HALL o.a. ook huis en hof Ter Worm (onderste Worm) bezat. ¹³⁾

Mathias van Hall was in 1588 schout van Heerlen. ¹⁴⁾

Mathias van Hall was in 1588 schout van Heerlen. ¹⁴⁾

ouderdom zijn ambt neer ten behoeve van zijn schoonzoon Hendrick van den Hoeff. (L. v. O. 1956).

JONGENEEL zegt, dat H. van den Houfve in 1600 schout was van Heerle. Dit is blijkens het vorenstaande niet juist.

Volgens Jos. van de VENNE werd Ter Worm 8 september 1589 door Philip van Doeffenrae verheven en in „1551 heeft Johan van der Hallen het huys tot ter Worm ontvangen”.¹⁵⁾

Voorts treffen wij 23 september 1609 aan Joncker Johan Douvenraedt genant Bouf (Buffel). (L. v. O. 1915 bl. 84.)

De familie HALL komt in later tijd nog herhaaldelijk in Heerlen voor. O.a. woonde een Mathias Hall (misschien een kleinzoon van de hiervoren genoemde schout Mathias van Hall) in 1669 te Welten¹⁶⁾. In 1691 woonde deze op Ter Worm (L. v. O. 2030 bl. 349.)*

Einde van de 17e eeuw komen nadere bijzonderheden omtrent Douvenraede voor. Het goed was toen in bezit van twee verschillende eigenaren, waarvan de een in bezit was van het adellijk huis, de ander de boerderije in eigendom bezat.

Thans wordt voor de eerste maal gewag gemaakt van de boerenhuizen, waaruit blijkt, dat deze destijds reeds bestonden.

1 September 1685 compareerde voor Notaris B. FREDERICI binnen Maestricht residentende, Vrouwe Anna Maria RIETRAET, wed. wijlen de Hre. Collonell PAIN ET VIN ter eenre ende Joan PAIN ET VIN, capitain lieut. ten dienste van Haer Hoo. Moo., haeren soone, ter andere sijden, parthijen de welke hebben verclaert mits deesen bij titule van permutatie ende erfsmangeling (ruiling) aen maalcanderen gecedeert te hebben seekeren Hoof, met alle sijne apen dependentie gestaen ende gelegen in de Bancke Herle genaemt DAUVENRAEDT, in maeten uijtbrengende soo in lande, weijers als andersints ontrent de negen bunders, waerentegen hij cedeert aen Mevrouw A. M. RIETRAEDT een jaerlixte rente van vierlich gulden, als heeft tot laste van de provincie Utrecht, item twee bunder soo weijde als landt gelegen tot Ambij, beneffens een silvere lampett ende schotel, geëstimeert honderd Rixd. (L.v.O. 2030 bl. 84.)

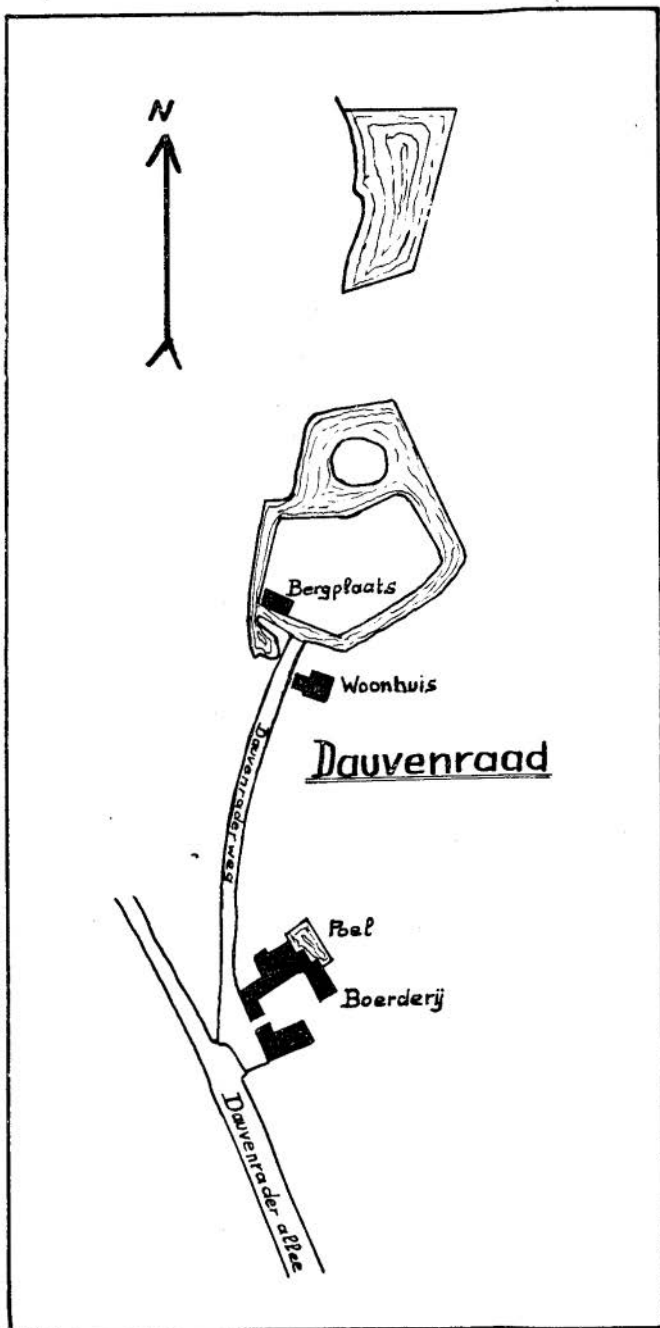
^{*)} Deze Matthijs HALL woonde reeds in 1660 te Welten. Hij had land in gebruik behorende tot „DE LYRP” stockleen van de Keur Keulse Mankamer te Heerlen, een reeds lang vedwonen hoeve, gelegen in de buurt van DE DOHM, hetgeen hieruit volgt, dat blijkens de „ontfanck van het jaar 1660 der renten van St. Mattias althaer binnen Herle” door hem verschuldigd was 2 vat rogge en 7 vat haveren.

Dat Matthijs HALL, zoals reeds gezegd, later op Ter Worm, d.w.z. de kasteelhoeve Ter Worm, woonde, moge blijken uit de „ontfanck van Sant Mattis Altaer tot Herle voor de jaere 1676 en 1677”, waarin het volgende wordt vermeld :

„Op den 24 Januarij 1677 so han ick alles afgerekent mit Mattis Hael van der Worm wegens het restant so hij ten achteren waes an Sant Mattis Altaer tot Herle tot den jaere 1676 inclus. So restert dus van voors. Mattis Hael noch negenthin gl. 7½ stuvers waarmede is inbegrepen de geleverde haver van de erfgenamen Jacop Slupers te weten acht vatten.

Op den 24. dito heft Mattis Hael dit voors. restant te volle betalt.

Op den 13 Januarij 1678 heeft Mattis Hael geleverd 1½ vat roggen ende 6½ vat haver ende dat voor den jaer 1677. Sant Andreas vervallen”.

Wanneer en van wien de kolonel (en kwartiermeester-generaal Mosis) PAIN ET VIN het adellijk huis Douvenrade, dat in bovenstaande akte met „seekeren Hoof” wordt aangeduid, heeft gekocht is niet met zekerheid bekend. Vermoedelijk is de bezitting afkomstig van de familie RIETRAET*).

PAIN ET VIN was in dienst van de Staten-Generaal en lag, naar met reden kan worden verondersteld, in garnizoen te Maastricht. Zekerheid hieromtrent verschaft het feit, dat een dochter van het echtpaar PAIN ET VAIN — RIETRAEDT, genaamd Sibilla Elisabeth, 2 maart 1669 in de Waalse kerk te Maastricht werd gedoopt.

De komst van PAIN ET VIN in ons gewest moet eerst na de totstandkoming van het Partagetractaat in 1661 hebben plaats gehad, zodat het adellijk huis Douvenrade vermoedelijk eerst na genoemd jaar door hem zal zijn aangekocht.

De moeder van Johan PAIN ET VIN, de weduwe Mosis PAIN ET VIN, bezat voordien reeds verschillende eigendommen, behorende bij of belendende aan het goed Douvenrade, zoals volgt uit de volgende aankoop van 4 april 1681 :

Den Eersaemen Arret PLUIJMEN, geassisteert met syne twee soonen, Hendrick ende Thijs PLUIJMEN hun sterck maeckende voor haere mede broeders ende susters verclaeren overgedraeghen te hebben aen Mevrouw Wede van de heere Mosis PAINETVIN, in sijn leven Colonel ende Quartiermr. generall., ten dienste van haere Hoo. Moo. een stuck ackerlant in t Cunraeder velt, belast met schatt groot 100 roeden, regenoot eene lange seyde de gewande van het Douvenraet, toecomende aen gemelte Mevrouw PAINEVAIN, d'andere lange syde den voorn. compt. een voorhoofd den Trichter wegh, d'ander de weijde van Jor (DE) HAES jeder roede voor eenen gulden maestr. cours, licoop lentelyck, godtshelder vijff st. (L. v. O. 2029 bl. 204.)

Johan PAIN ET VIN, capitain ten dienste der Vereenigde Nederlanden, bezitter van het adellijk goed, koopt 21 December 1689 van Jaspar SCHILTS, wonende tot Welten, seker stuck lants, groot een sille gelegen tot Douvenrade, reygenoot ter cenre den Heere PAIN ET VIN, ter andere de wede. Strijthaegen, voor een gulden de kleine roede. (L. v. O. 2030 bl. 258.)

*) Zeer waarschijnlijk is hier sprake van Lambert RIETRAET, een vooraanstaand ingezetene van Heerlen. Hij was o.a. Burgemeester van Heerlen sedert 20 april 1635 en voorts rentmeester der domeinen van het Land van Valkenburg (PETERS, Mijnennummer 1936, p. 178). Verder had hij kort na 1651 als leenman zitting in het Leenhof van Valkenburg, welke functie hij echter ten onrechte bekleedde, daar de door de Staten-Generaal aangestelde leenmannen geen leenbezitters waren, hetgeen in strijd was met de natuur der Leenwet (HABETS, De Leenen van Valkenburg, Publications XXI p. 221).

Wanneer de veronderstelling, dat RIETRAET bezitter van het goed Douvenraed was, juist is — waaraan nauwelijks getwijfeld kan worden — moet aangenomen worden, dat Douvenraed niet door hem voor het Leenhof van Valkenburg werd verheven.

2 Juni 1694 verkoopt Johan PAIN ET VIN, capitain ten dienste van desen staat, aan Sr. Joannes FRANSEN × Sibilla SEGERS het Adelijck huijs, hoff, vivers, weijde, bempden met alle sijne ap- ende dependentien van dijen genaempt Douvenraedt, met hetgeen sinds 1685 mocht zijn bijgekocht, voor 1000 pattacons. (L.v.O. 2031 bl. 39)

22 Januari 1698 had de gerechtelijke overdracht plaats van de door erfenis aangekomen goederen van wijlen Jonker Wilhelm Philip DE HAES, aan diens erfgenamen, de gebroeders DE GAVARELLE. Reijner Philip, Adriaen en Franscois DE GAVARELLE worden erkend als eigenaren van de „gerechte hellichte” (rechtmatige helft) van de hof en goederen van DOUVENRAET, t.w. huis, hof, weiden, bembden en akkerland. De schout Jacob QUARTIER en twee schepenen

„hebben tot dijen eijde alle formaliteitjen aengewent, vier ende roeck laeten opgaen (vuur ontstoken in de open haard), de deure op ende toe gedaen, den haele op ende aff geschort (de haal, hang- ijzer [lange getande strook ijzer] in de open haard, op- en neer- gehaald), rijs en aerde in de handt gegeven (rijshout en aarde overhandigd) (aen den Requient), alles conform deser hoofbancke Recht en gerechticheijt, voorbehoudens nochtans een ieder sijn goet recht”. (L. v. O. 2032 bl. 173.) *)

1 maart 1698 vond de gerechtelijke overdracht plaats van de andere helft van de hof en goederen van Douvenraad bij testament d.d. 10 januari 1698 door wijlen Jonker Wilhelm Philip DE HAES vermaakt aan de kinderen van Peter JEURISSEN. De nodige formaliteiten werden verricht : „overreijckinge van Rijs en aerde, opschorren van haele, op en toedoen der Deur, en vier en Roock laeten opgaen”. (L. v. O. 2032 bl. 211) **)

Uit de hiervoren aangehaalde akte van 1 april 1681 blijkt, dat Jonker Philip DE HAES toen reeds in bezit was van de hoeven van Douvenrade. Wanneer en van wien hij deze heeft verkregen is niet bekend.

De erfgenamen DE GAVARELLE betwistten de rechtsgeldigheid van het testament van Jhr. Wilhelm Philip DE HAES en maakten de zaak ahangig bij de Justitie van Stein.

*) Jhr. Denis (Dionysius) DE GAVARELLE was drossard van Elsloo; zijn zoon Reinier woonde te Stein.

Als bijzonderheid zij vermeld, dat Reiniers zoon Jhr. Willem DE GAVARELLE, gedoopt te Stein, 25 januari 1692, wonende te Geleen, werd verdacht tot de beruchte bokkerrijdersbende te hebben behoord. Hij werd deswege in de gevangenissen van het kasteel Amstenrade opgesloten, alwaar hij overleed. De schepenen van Geleen lieten hem onder de galg te Trebeek begraven; het stoffelijk overschot werd echter, wijl hij niet veroordeeld was, naar aanleiding van een protest van de familieleden, op last van de Hoge Raad van Brussel naar het kerkhof van Amstenrade overgebracht. (Gedenkboek Geleen. Van dorp tot Mauritsstad p. 86)

Willem DE GAVARELLE was in 1732 ontvanger van de in- en uitvoerrechten te Lichtenberg-Schaesberg. (ibidem p. 70)

**) De familie JEURISSEN of JORISSEN was midden van de 18e eeuw een aanzienlijke familie van scheepreders te Urmond.

Hangende het proces legde DE GAVARELLE beslag op de veldvruchten van het gedeelte van het goed Douvenrade, dat aan de kinderen JEU-RISSSEN was vermaakt.

Peter JORISSEN kwam hiertegen in verzet en maakte op zijn beurt, namens zijn kinderen, deze kwestie aanhangig bij de Justitie van Heerlen, die 16 Juni 1698 besliste, dat de „vruchten vant Dauvenraet over 1697 gewassen” aan JORISSEN toekwamen. (L. v. O. 1928.)

11 juli 1698 „bekent Sr. Fransois GAVARELLE ontfangen te hebben van Mr. Joannes FRANSSSEN eene somme van vijftich specie pattacons, waarvoor voorn. GAVARELLE is verobligerende sijn derde part van de hellichte die hij is hebbende in de goederen van hoff Douvenraet sijnde reijgenoot van den voors. Joes FRANSEN in de hooftbancke Heerle gelegen”. (L. v. O. 2032 bl. 278.)

26 februari 1699 verklaart

„Mr. Joannes FRANSEN chirurgijn alhier, op de requisitie van Peter JORISSEN qqa. hem ende sijne Bancksgoederen te vercautioneren voor alsulcke vruchten voorleden jaere 1698 op den halven hoff Douvenroidt gewassen, waer voor de weerdeijlinge is vercocht geworden voor twee en viertich pattacons om in val hij JORISSEN qqa. tegens den heere Adt. DE GAVARELLE cum suis mochte comen te succumbere, hetwelcke niet vermeijnt wordt, door den selven DE GAVARELLE ten emporte van de voors. vruchten sich aen hem comparant te mogen erhaelen, stellende hij comparant tot dien eijde tot speciale borge ende hypoteecq sijn huijs ende hoff ende weijde gent. het huijs Douvenraet neffens het questieuse Douvenraet gelegen . . .” (L. v. O. 2032 bl. 346.)

31 maart 1699 verklaart

„Pet. JORISSEN als vaeder ende momboir sijnder kinderen met Anna Elisabet sijne huijsvre. verweckt met sijnen Eijdem Laurens MURERS, hun sterck maeckende voor ~~de~~ ^{de} min ~~der~~ jaerige kinderen broeders ende susters respve. uijt crachte ende vermeugens seeckeren testament bij wijlen Jor. Philip DE HAES op hun comparanten verleden, ende het provisioneel geacquireert recht bij dese Justitie geimpetreert uijtwijsens) d’Acten en vonnis respve., als nu Erfelijck in Rechtshanden te cederen op ende over te draegen tot oirbaer ende in behoeff van Mr. Joes FRANSEN × Sibilla ZEGELS ende hunder beijde Erffgen. de hellichte vanden hoff Douvenraet soo van landerijen weijden bembden huijsinge chinsen ende cappuijnen recht ende gerechticheijt soo ende gel. het selve bij w. Jor DE HAES sal. op hun comparanten is worden vermaeckt, ende tegenwordich aldaer is gestaen ende gelegen, ende sulx om en voor eene somme van 850 patt. specie twee malder haver een stuck linne Doeck ende een stuck gebieltdoeck, Godtshelder een blauwmuijser, licop lendtlich, van welcken licop sij comparanten bekennen voldaeen te wesen, uijt welke cooppenen hij coopere sal tellen aen Willem DE HAES natuerlijcken soon van wijlen Jr. Philip DE HAES sal. eene somme van hondert patt., ende die meereste der cooppen. aen hun comparanten ofte hunne ordre soo haest hun different met de

Srs. DE GAVARELLE sal wesen ter principaelen gedecideert, doch bij soo verre sij compten noch eerder eenige penningen t'zij een hondert ofte twee patt. mochte noodich hebben, in welcken val sal hij coopere gehouden wesen op hun gesinnen sulx te avanceren ende tellen waertegens hij coopere de tegenwoordige daerop staende vruchten ende Meehuijz met degene noch sullen gesaijt worden sal profiteren en oock daer tegens de schattingen over desen jaere voldoen, ende oft gevele ijets meer als de schattingen en thiende opt voors. erffve quaeme gepretendeert te worden in sulcken val verobligeren sij compten hunne persoonen ende goederen.....” (L. v. O. 2032 bl. 361.)

11 Juni 1699 verkopen Adriaen DE GAVARELLE, der Rechten Advocaet, Sr. Reinier DE GAVARELLE × Maria MURIS en Francis DE GAVARELLE de goederen geëerfd van hun ouders wijlen Denis DE GAVARELLE × Johanna Maria DE HAES, te weten de gerechte hellichte van het goed DOUVENRAEDT, aan Mr. Joes FRANSEN gesworen chirurgijn deser Hooftbancke × Sibilla ZIEGELS. (L. v. O. 2032 bl. 377.)

De Heerlense chirurgijn Johannes FRANSSSEN, die, zoals vermeld, reeds in 1694 het adellijk huis kocht, was mitsdien in 1699 in bezit van het gehele goed Douvenrade.

Johannes FRANSSSEN heeft de hoeve niet zelf bewoond. Hij had deze verpacht aan Carel BISSCHOPS van Welten. Deze was jaarlijks 7½ cop rogge verschuldigd aan de Kerk van Heerlen. Tot nakoming zijner verplichtingen stelde hij tot zekerheid :

een sil lands gelegen in t'Cundervelt, oost de hooftsijde Dirck RIETRAET wede d'andere hooftsijde Claes SCHILS, d'eene langh sijde de gewande van den Doevenraede toebehoorende Joh. FRANSSSEN serursijn tot Heerle, d'ander langh sijde Goose KELLENAERS wede. (L. v. O. 254 fol. 1360.)

9 januari 1734 erft Juffr. Elisabeth FRANSSSEN van wijlen haar ouders de pachthof met huis, schuren en stallen „het overste Douvenraet” genoemd, met weiden en landerijen. (L. v. O. 2038 bl. 234.)

21 juni 1743 verkoopt Juffr. Elisabeth FRANSSSEN, gehuwd met de Hr. Nicolaes MAILLART haar erfdeel het overste Douvenraet voor 1000 pattacons aan haar broeder Petrus Gerardus FRANSSSEN, nog ongehuwd zijnde. (L. v. O. 2038 bl. 233.)

22 juni 1743 leent Sr. Petrus Gerardus FRANSSSEN 1000 pattacons tegen 4% rente per jaar van Sr. Philip BOGART, ontfanger des Lants van Daelem, oud Paijmeester der Stadt Maestricht gehuwd met Mevre. Maria WALRAAVEN, onder hypotheccair verband van het door hem gekochte goed „het overste Douvenraet”. (L. v. O. 2038 bl. 237.)

24 november 1749 verkopen de kinderen ROESENBOOM van de Meulenberg aan Cath. FRANSSSEN weduwe van Hendrick HEUTS een behuissinge met huijsweijde en coolhoff gelegen in 't Dauvenrade, reigenoten eene lange sijde de koopster, andere lange sijde Sr. Petrus FRANSSSEN, een hoofd de gewande van de Hof Geleen, ander hoofd de Dauvenraeder wegh, groot in totaal 974 kleine roeden. (L. v. O. 2039 bl. 145.)

31 oktober 1753 verkoopt Cath. FRANSSEN, weduwe wijlen Sr. Hendr. HEUTS, wonende tot Cunrade, aan Baron VAN BELDERBUSCH Heere van Ter Worm,

haar huijs genoemt het adelijk Huijs DOUVENRAED, geleegen binnen deese bancke als bestaende in Huijs, met Bouagie, stallingen, schuijre, wejdens, vijveren, koolhoven, graaven (grachten), alle hout en grasgewasch, daeraen gehoorende aen maete ontrent viertien hondert seeventig cleene roeden, soo Leen als Laet met alle recht ende gerechticheijt daer aen dependeerende, soo ende gelijk hetselve aen haar uijt den Boedel van Sr. Johannes FRANSSEN wednaer w. Sibilla ZEEGERS volgens Lotcedulle in dato d. 9 Januarij 1734 bij de twee Lantmeeters Caspar en Hendr. RHOEN is toegedeelt, alsmeede een kleen cartje bestaende in seeven ende een halven capuijn ende een kan wijn, den capuijn gereekent ad vier patt. alsmeede de kan wijn gereekent teegens eenen capuijn, voor 3280 guldens ligt brabantse maestr. cours inbegrepen den licop, uijtgesondert de voors. carte dewelcke aen haar compt. sal worden vergoedet als vooren gespecificeert in cas sulxs als voors. sal bevinden..... De carte werd gewaardeerd op 132 guldens. Het goed was vrij en onbelast „voorbehoudens de schattinge en gemeene lantslaesten”. (Akte verleden voor Notaris L. G. PELT.)

7 mei 1754 leent Peter Geret FRANSSEN, inwoner tot Douvenraedt × Maria Catharina DE L'EAU 2800 pattacons; hij verbindt o.a. een gedeelte ingekocht den 21 juni 1743 van zijn zuster Elisabeth MAILLART, geboorne FRANSSEN, bestaende in weiden, landerijen, een pagthoff met huijs, schuur en stallingen genaamt het oversten douvenraedt. (L. v. O. 2040 bl. 355.)

31 maart 1756 verkoopt Machiel MEIJS Pagter op Cunderhuijs × Sibilla HEUTZ aan Maximiliaen Baron VAN BELDERBUSCH Heere ter Worm etc. × Maria Johanna Gravinne VAN SATZENHOVEN, huis, schuur, weide en verdere bouagie genoemt het middelste Douvenraed, reijgenoten eene lange zijde Peter FRANSSEN, andere lange zijde en hoofden den koper, groot ontrent 976 cleene roeden, voor 800 pattacons. (Akte voor Notaris L. G. Pelt.)

Deze overdracht heeft betrekking op hetzelfde goed, dat 24 november 1749 aan Cath. FRANSSEN werd verkocht.

In 1766 woonde in het middelste Douvenraed Nicolaas TIMMERS × Anna Catharina HEUTS. Hij kocht 7 april 1766 van de erfgenamen Peter Johan DAUTZENBERG de hoeve genaamd „Het HOFF”, gelegen te Welten.

In 1779 worden de gebouwde eigendommen van Douvenrade als volgt beschreven:

(Wordt vervolgd).

W. LINDELAUF †

1) Christian QUIX, Das Schloss Bernsberg, Aachen 1831, voetnoot p. 21.

2) „ Schloss und Kapelle Bernsberg, Aachen 1831 p. 104 No. 19.

3) „ ibidem p. 109 No. 21.

4) F. H. MACCO, Aachener Wappen und Genealogien p. 32.

5) Christian QUIX, Das Schloss Bernsberg, p. 13.

- 6) Die leen van heerle, die tzo Wickenrode gehoeren. (Gem. archief Heerlen.)
- 7) ibidem.
- 8) J. HABETS, De leenen van Valkenburg, Publications 1885 Tome 22 p. 218.
- 9) W. MOONEN, Brunssum de Eeuwen door p. 113.
- 10) Lehnbuch der Kölnischen Mannkammer des Landes von Valkenburg, 1419—1482 p. 4 en p. 35.
- 11) J. HABETS, De leenen van Valkenburg, Publications 1885 Tome 22, p. 309.
- 12) „ ibidem p. 205.
- 13) P. PETERS, De bestuurders van Heerlen : 40 jaren spoor en mijnen in Zuid-Limburg, 1936.
- 14) J. JONGENEEL, Dorpspraak van Heerle, 1884.
- 15) Jos. VAN DE VENNE, Het kasteel Ter Worm, Publications 1922.
- 16) Trouwboek van de predikant Willem NOBIS.

Oud Heerlen. De Speldenfabriek

Ter aanvulling van de bijdrage van wijlen W. Lindelauf over „De Speldenfabriek” in het vorige nummer van dit Bulletin zij vermeld, dat de speldenfabriek van Zehnpfennig aan de Uullegats op 15 oktober 1846 werd opgericht.

Dit blijkt uit een kennisgeving in „Der Limburger Courier” van 22 oktober 1846 luidende :

„De ondergeteekende heeft de eer het geacht publiek ter kennis te brengen, dat hij heden te Heerlen eene fabriek tot mechanische vervaardiging van krammen, oogen, spelden (met geslagen koppen) naar de nieuwste inrigting en verdere daarmede in betrek staande artikelen heeft in werking gesteld, onder de firma Joseph Zehnpfennig. Hij beveelt zich in de gunst van het publiek en zal steeds zorg dragen, door prompte bediening en civiele prijzen, dezelfs vertrouwen in allen deele te verdienen. Heerlen, den 15 October 1846. Jozeph Zehnpfennig.”

H. W. J. DOHMEN.

Ter-Hoeven

EG. SLANGHEN geeft in het reeds enkele malen van hem genoemde boek „Het Markgraafschap Hoensbroeck”, enz. (1859) een beschrijving omtrent het aantrekkelijk karakter van deze gemeente. Voor degene die Hoensbroeck slechts oppervlakkig kent, is het moeilijk om de door Slanghen bedoelde sfeer terug te vinden. Men kan zich nauwelijks een voorstelling maken omtrent de beelden die hem voor ogen gestaan hebben toen hij zich in de zestiger jaren der vorige eeuw tot schrijven neergezet heeft. Toch is er voor de intensieve observer hier en daar nog gelegenheid genoeg om zich in de gedachtengang van de vroegere burgemeester te verplaatsen.

Als men zich de Wilhelminastraat (vanaf de Nieuwstraat), de Eikenweg

en de Terveurdtweg terugdenkt tot de breedte van het vroegere karrespoor en elke ophoging en uitgraving herleidt tot de nog zichtbare vroegere terreingesteldheid, dan heeft men b.v. al enig idee. Denkt men dan nog de thans bestaande bebouwing weg en plaatst men in die gedachtengang ouderwetse hagen langs de terreinen (toen meestal weilanden), dan kan het beeld bijna volmaakt zijn.

Maakt men dan een wandeling over de Terveurdtweg ook waar deze voorbij de Demstraat overgaat in een voetpad naar het gehucht Koumen, dan treft men zelfs nu nog een der door Slanghen bedoelde gebieden aan. Met wegdenking van het plukje woningen aan de reeds genoemde Demstraat heeft men een beeld dat niet alleen landelijk is maar ook landschappelijk mooi.

Tot in de vijftiger jaren onzer eeuwtelling zag men, het voetpad betredend, links het „Hoevenderbosje”, hoog opgroeiende dennestammen, die in de eerste jaren na de bevrijding gekapt zijn. Rechts in de lage weilanden graasden tot in de dertiger jaren dezer eeuw nog de grote kudden vee van de hoeve Lotbroek (zie ons artikel over Nieuw-Lotbroek 1955/56).

Passeerde men in die tijd de „stegel” in dat pad, dan daalde men de heuvelglooiing af om in het laagste punt van de weilanden de Molenbeek te kruisen die zo lieflijk door die weilanden stroomde. Er was een primitieve brug, daarom des te aardiger. We hebben de wandeling vaak gemaakt en er altijd opnieuw van genoten.

In dat landschap doet de wit-gekalkte boerderij „Ter-Hoeven” ter linkerzijde van het pad aan het einde van de boomgaard staande nog altijd even vriendelijk aan.

Toch is alles veranderd. Ter-Hoeven staat er nog, inderdaad, doch wie nu het pad betreedt zal het bossage links en de laag gelegen weilanden rechts moeten missen. De beek heeft haar aantrekkelijkheid verloren. Ze kronkelt zich niet meer door de weilanden doch als een kanaal is ze in nieuwe bedding gegraven en haar oevers zijn met zware betonplaten bezet die het door de industrie zwart gekleurde water sneller afvloeiing moeten geven. Ze snijdt de weilanden van Ter-Hoeven in twee stukken en een moderne brug, ook van beton, moet gelegenheid bieden om het vee aan de andere zijde der beek te kunnen laten grazen.

De weg naar Koumen is verlegd. In de verte ziet men nog wel de eerste woning van dat gehucht. Men zal echter nu al links af op de rechter zijde van de nieuwe beekbedding stroomopwaarts een sintelweg moeten volgen langs welke men met grote omweg en deels door een overkluizing voor beek en voetgangers bestemd het gehucht Koumen en verder Wijngaardshof bereiken kan.

Alsdan bevindt men zich aan de voet van een steenberg, een berg die met het ploegenstelsel der steenkoolindustrie dag en nacht groeit en wiens voet al gedeeltelijk de Koumenweg bedekt. Het is een berg die het landschap nu al geheel domineert en waarvan we even schrikken. Links waar het vroegere bossage zo lieflijk de boomgaard markeerde ziet men de achterkant van een met prikkeldraad omgeven kamp. Er wonen 250 mannen in dat kamp. Beide : steenberg en kamp zijn de tastbare ge-

tuigen van wat de streek beheerst. Landelijk schoon moet hier wijken voor de kracht van de boorhamer en turbine.

De weilanden rechts zijn in een meer herschappen. Heet het, dat de steeds machtiger wordende druk van de steenberg het grondwater naar boven perst? groter in omvang en dieper wordt dit meer.

En Ter-Hoeven?

De boerderij heeft haar vroegere bekoring behouden. Het is alsof ze links en rechts de ellebogen uitzet en met kracht probeert de dreiging van de industrie van zich af te drukken. Het is alsof ze omkneld gaat worden en alsof ze een haast stikkend bestaan moet lijden tegenover het geweld waarmede alles overheersende mechanismen dag-in dag-uit de uit de diepten der aarde komende steenmassa's aan en hoog boven haar flank uitstorten. Het is alsof ze de eeuwen van haar bestaan niet wil prijsgeven en een haast hopeloos verzet pleegt tegen de eisen van de tijd.

Nog zijn rond haar kadastraal beschreven de Pesbemden ¹⁾, de Horsten, de Wijerbemden ²⁾ en het Ligtenbergerkamp. Straks zullen deze bedolven zijn als de steenberg (na hoeveel tijd nog?) zijn begrote oppervlakte en hoogte bereikt zal hebben. Met „Oppene Pruyt” en „Oppen Moes”, zie ons artikel over Wijngaardshof, zullen ze alle door de steenberg verzwolgen zijn. Daarmede zal dan weer officieel een schone bladzijde uit de geografische beschrijving van Hoensbroek uitgewist zijn. Terzijde van Ter-Hoeven behouden we dan nog alleen de „Rijkerweide” en „Rijkerbemd”³⁾. Slanghen noemt in die omgeving het gehucht Ganzenweide (van Heerlen) waaraan de landerijen van Ter-Hoeven grenzen. In nieuwe gedaante kennen we dat gehucht nu nog en wel als een deel van de grote Heerlense stadskern Heerlerheide.

In zijn boek, pag. 16, geeft Slanghen voorts een omschrijving van de loop der grens tussen Heerlen en Hoensbroek, waaraan we het volgende ontlenen:

„vanaf de weg loopende van Amstenrade, voorbij het riddersgoed Ter-Wyer, langs de dorre heister (dorre eik) tot in het midden van den weg die uit dezen Ter-Hoevenwaarts gaat; vandaar regt over het veld achter den hof Ter-Hoeven, tot in de Molenbeek, welke achter den voorschreven hof vloeit”.

Ter-Hoevenwaart : Slanghen zegt het zo naïef.

Het is jammer, dat we zo weinig omtrent deze hofstede, een der oudste van Hoensbroek, weten. Hopelijk, dat de navorsingen die voor de geschiedsschrijving van Hoensbroek gedaan worden ook te haren opzichte meer licht verschaffen.

Ook omtrent Ter-Hoeven is echter Slanghen degene die ons enige belangrijke mededelingen nagelaten heeft en zijn hulp zouden we niet kunnen missen om te schrijven. We zullen ook hiervan gebruik maken en voor zoveel ons mogelijk aanvullen.

Slanghen dan noemt, pag. 58, onder 6° „Den hof Ter-Hoeven” als een der achterlenen behorende onder de „Mancamer (leenhof)” van Hoensbroeck, als „een grootleen gelegen onder Hoensbroeck, aldaar leenroerig en verhefbaar met 15 Goudgulden aan den Heer, benevens de gewoonlijke regten aan Stadhouder, Leenmannen en Griffier”.

Pag. 73 noemt hij Ter-Hoeven „een Wickerader Leen, gelegen bij den Koningsbeemd, houdende aan mate vijftien bunder bouw- en weilanden”, hetwelk „vóór 1388 verheven geworden is bij Johan Van der Houven”, aldus waarschijnlijk genoemd naar de hoeve.

Het is interessant Slanghen verder, pag. 73/74, te volgen om een beeld te hebben van de merkwaardigheden op deze hoeve betrekking hebbende, te meer omdat men licht veronderstellen zou, dat de hoeve behoord zou hebben tot het bezit der familie van Hoensboeck. Niets is minder waar. We treffen bij Slanghen de volgende eigenaren aan :

1556 of reeds daarvóór „het ridderlijke geslacht der Huijn van Amstenrade”.

1656 — althans omstreeks dat jaar — „het vorstelijke huis Van Salm en vervolgens het huis der Prinsen van Dietrichstein en De Linge”. Als eigenaar ontmoeten we dan in de beschrijving Werner Huijn van Amstenrade, die vermoedelijk in 1623 overleed.

1668 Gravin Maria Huijn van Amstenrade, weduwe van Salm. We vinden, pag. 112, de Prins van Salm, schoonzoon van de Gravin van Amstenrade-Geleen, terug bij het vrijhouden van land van alle schattingen door beden opgelegd en, pag. 124, ook een Prins Van Salm „ in saecke van het landt . . . om denselven op onze syde te brengen terwylen partye adwers denselven door sinistre persuasien op hunnen cant trachten te crygen”, aldus een genoemde Advokaat Wyers ± 1670-1687.

Als na de dood dezer Gravin door Prins Karel Diederich Otto van Salm een rechtsgeding aanhangig gemaakt wordt in het leenhof van Hoensbroek over de hergeweiden, welk proces ten nadele van van de prins later nog diende te Valkenburg en in het souverain leenhof van Brabant, vinden we als eigenaresse

1730 Maria Dorothea van Salm, weduwe van Prins Leopold van Dietrichstein.

1740 is eigenaar Karel Lamoral Prins de Ligne.

1859 zijn eigenaar de erfgenamen van Jan Jozef Maassen „in zijn leven medecijnen Doctor te Hoensbroeck ⁴⁾).

Tot zover Slanghen.

We voegen het volgende toe. De eerste eigenaar die we volgens de ons ten dienste zijnde gegevens officieel ontmoeten is Jan Jozef Maassen wiens erfgenamen door Slanghen genoemd zijn. Omstreeks 1826 heeft deze zich met zijn gezin te Hoensbroek gevestigd. Hij staat in het „Volksregister”, dat in 1830 voor Hoensbroek aangelegd werd, te boek. Zijn kinderen zijn in Heerlen geboren. De verdere vermeldingen zijn : Officier van gezondheid, 62 jaar oud, geboortig uit Haaren en gehuwd met Helena Muller, geboren 1781 in Schlijden. Later komen we deze vrouw tegen als geboren in Aldenhoven. Maassen overleed te Hoensbroek 23 November 1839. In de overlijdensakte staat als beroep vermeld : heijlmeester.

Bij de invoering van het kadaster ± 1841 staat als eigenaresse vermeld en we ontmoeten Slanghen alsdan : Maassen wed. J. J. en mede-eigenaren — vermoedelijk de kinderen —. Zij bleef eigenaresse tot haar overlijden 22 juni 1863.

De hoeve kwam toen waarschijnlijk onder de hamer. Het bezit in de gewoon burgerlijke families zou slechts van korte duur zijn. In 1865 is eigenaar : de Marchant d'Ansembourg Graaf O. T. M., lid van de Prov. staten te Gulpen. In 1885 (door scheiding) de Marchant d'Ansembourg Graaf Arthur te Gulpen. In 1927 de Marchant et d'Ansembourg Graaf M. V. E. H. J. M. Amstenrade, nog steeds eigenaar.

Met uitzondering van hetgeen aan oppervlakte verkocht is voor het verleggen van de beek en het aanleggen van de sintelweg er naast heeft de hoeve, hoewel in de verdrukking, geen grond moeten missen.

De eigenaar Maassen heeft de hoeve zelf bewoond en haar geëxploiteerd. Zijn beroep als Officier van gezondheid — of heylmeester — zal in zijn tijd geen afzonderlijk bestaan opgeleverd hebben.

Hij behoorde in 1831 en latere jaren tot de bemiddelden uit welke gezinnen geen mannen tot werkelijke dienst der burgerwacht zijn opgeroepen en hij is in die jaren aangeslagen voor het verrichten van spandiensten met 1 paard.

Dan komt hij voor op de lijsten van hen die aangewezen werden 27 december 1830 — door de gemeenteraad — voor de leveranties ten behoeve van de Belgische troepen te Valkenburg en wel voor 1 vat bier. Voorts ontmoeten we hem op de lijst van inleveraars van „recepissas voor de geldlening van Twaalf millioenen” overeenkomstig de wet van 8 april 1831.

Ook de weduwe Maassen bleef de hoeve exploiteren. Ze had een dienstmeid en een dienstknecht.

Omtrent pachters van de vroegere eigenaren is niets bekend. Nadat de eigendom in handen van de fam. d'Ansembourg overgegaan is vinden we als pachters :

1863 Hendrik Cuijpers en gezin

1864 Dela Haije Jan, van wie de pacht later is overgegaan op diens zoon Jan Frans Dela Haije en daarna weer op diens zoon Mathieu Dela Haije, die de hoeve thans nog bewoont.

Jammer genoeg blijken voor de navorsing omtrent de hoeve en haar vroegere bewoners waardevolle bescheiden verloren te zijn gegaan. We hebben nochtans gemeend haar in de belangstelling te moeten plaatsen, te meer wijl ze zo in de „verdrukking” is.

P. A. M. H. PEETERS

1) We komen officieel ook de naam „Pisbenden” tegen.

2) Waarschijnlijk aldus genaamd omdat ze behoord hebben tot het landgoed Ter Wijer — aan de overzijde van de tegenwoordige Akerstraat onder Heerlen —. Zie ons artikel over Nieuw Lotbroek 1955 pag. 98.

3) Aldus waarschijnlijk genoemd naar Herman van Rheijs, die in een proces omstreks 1690 genoemd wordt als Laatmeijer van het huis Ter Wijer. We komen ook de naam tegen : Reikerweide en Reekerweide.

4) Maassen is wellicht wel de eerste geneesheer die te Hoensbroek gewoond heeft.